

Isaac Deutscher

Den ryska revolutionen¹

Anmärkning: Vid datumangivelser anges först den samtida ryska. Inom parentes anges datering enligt den gregorianska kronologi, som Ryssland började tillämpa först efter revolutionen 1918.

Revolutionen 1917 bröt ut mitt under det första världskriget, där Ryssland led de svåraste nederlagen trots att man tillhörde en eventuellt segerrik maktkoalition. Därför kan revolutionen förefalla att blott ha varit konsekvensen av ett militärt sammanbrott. Ändå påskyndade kriget bara en process som hade undergrävt den gamla ordningen i decennier och som skärpts mer än en gång av militära nederlag. Tsardömet försökte övervinna följderna av Krimkrigets misslyckande genom upphävandet av livegenskapen 1861. Nederlaget i det rysk-japanska kriget 1904-05 följdes omedelbart av ett revolutionärt *annus mirabilis*. Efter de militära katastroferna 1915-16 tog utvecklingen vid på nytt där den hejdats 1905: moskvaarbetarnas decemberuppror var det sista ordet i 1905 års revolution. Dess första ord 1917 var den beväpnade resningen i S:t Petersburg. Den viktigaste institution som revolutionen skapat 1905 var "arbetarnas deputeraderåd" eller sovjeterna i S:t Petersburg. Efter ett uppehåll på tolv år under den nya resningens första dagar, fick samma institutioner återigen liv, och blev huvudskådeplatsen för det drama som nu skulle utspela sig.

När händelserna 1917 jämförs med den stora franska revolutionen eller den engelska, puritanska revolutionen, häpnar man över att de konflikter och strider som dessa tidigare revolutioner behövde år att lösa, intensifierades och avgjordes under omstörtningens första vecka i Ryssland. Det klassiska förspelet till andra revolutioner, bestående av tvistigheter mellan monarken och någon form av parlament, saknades 1917. Försvaren av huset Romanovs åldrade absolutism hade praktiskt taget ingenting att säga till om, de försvann från scenen så snart ridån gick upp. Konstitutionalisterna, som önskade bevara monarkin men underställa den ett visst mått av parlamentarisk kontroll, hade knappast någon chans att lägga fram sitt program offentligt. Kraften i den republikanska känslan under revolutionens första dagar tvingade dem att rulla ihop sina kejsarliga banér och arbeta för sina mål som konstitutionalister *tout court*. Någon motsvarighet till den franska ständerförsamlingen eller det engelska parlamentet existerade inte. Den egentliga innebörden av händelserna 1917 var en kamp mellan grupper som intill helt nyligen utgjort den yttersta flygeln i en underjordisk opposition, den ryska gironden (de moderata socialisterna) och det ryska "Berget" (bolsjevikerna).

Den "konstitutionalistiska" fasen i revolutionen hade i själva verket spelat ut sin roll före 1917. I sitt Oktobermanifest år 1905 hade tsaren lovat att kalla samman ett representativt parlament. Men medan Karl I eller Ludvig XVI innan de avsattes hade gjort medgivande efter medgivande åt sina parlamentariska institutioner, så hämtade sig tsar Nikolaus II snabbt från paniken 1905 och säkrade på nytt sitt självhärskardöme över hela det ryska väldet. Den politiska historien under åren 1906 till 1916 kännetecknades av den fortlöpande degradingen av Rysslands kvasiparlament, riksduman och stadsduman. De var bara rådgivande församlingar, utan rätt till kontroll av regeringen. De åsidosattes eller upplöstes genom tsarens godtyckliga diktat och deras ledamöter blev inte sällan fängslade eller deporterade. I mars 1917 fanns det sålunda ingen verkligt parlamentarisk institution som tjänade som plattform för de stridande partierna eller gav en stomme åt kontroverserna. Sovjeterna var bestämda att bli den imponerande och mäktiga medelpunkten för hela utvecklingen.

¹ Publicerad i *The New Cambridge Modern History*, vol 12 (1968)

Varningen från 1905 påverkade inte tsardömet. Det självrådiga styret inte bara fortsatte det gjorde så i en atmosfär av korrupktion och tilltagande dekadens, som gjorde den bisarra Rasputinskandalen möjlig. Den ekonomiska och sociala strukturen kvarstod oförändrad i allt väsentligt. Omkring 30 000 godsägare ägde alltså närmare 70 000 miljoner *desjatin* (1 *desjatin* = ca 1 hektar). Å andra sidan ägde 10,5 miljoner bönder endast 75 miljoner *desjatin*. En tredjedel av bondeklassen var helt jordlös. Den tekniska nivån inom jordbruket var omänskligt låg: enligt folkräkningen 1910 fanns 10 miljoner tråplogar och *sokhas* och 25 miljoner träharvar i bruk och bara 4,2 miljoner järnplogar och mindre än en halv miljon järnharvar. Mekanisk dragkraft var praktiskt taget okänd. Mer än en tredjedel av bondgårdarna ägde över huvud taget inga redskap och 30 procent hade ingen boskap. Det är alltså inte underligt att den genomsnittliga avkastningen spannmål per ar de sista åren före kriget bara var en tredjedel av den tyske jordbrukarens skörd eller hälften av den franske bondens.

Denna enorma börda av fattigdom gjordes än tyngre av den årliga uppbörd bönderna betalade till godsägarna – värdet uppskattades till 400-500 miljoner guldrubel om året. Mer än hälften av egendomarna som intecknats av "Lågadelns bank" arrenderades ut till bönderna mot dagsverken och andra feodala former av betalning. Godsägarens andel av skörden var ofta mer än 50 procent. Mer än ett halvt sekel efter livegenskapens upphävande var resterna av tråldom många och starka och på vissa håll, som i Kaukasus, existerade "tillfällig livegenskap" öppet fram till 1912. Kravet på lägre arrenden och på reducering och avskaffande av "slaveriet" blev allt mer ofrånkomligt, till dess det efterträddes av ropet på en total expropriering av godsen och distribution av ägorna till bönderna.

Sådana förhållanden gjorde ett gigantiskt *jacquerie* oundvikligt, förr eller senare. De upplösande effekterna av kriget hettade upp de explosiva stämningarna bland bönderna. Den successiva mobiliseringen 1914-16 berövade jordbruket nära hälften av dess arbetskraft, boskap slaktades *en masse* för arméns behov. Produktionen av jordbruksredskap sjönk till 25 procent av det normala, medan importen från utlandet, som det fredstida jordbruket varit starkt beroende av, upphörde helt. I och med nedgången i produktionen blev räntebördan outhärdlig och böndernas hunger efter land oemotståndlig. Under perioden mellan 1905 och 1917 hade bara en större jordreform genomförts: Stolypins reform i november 1906 hade avsett att underlätta tillkomsten av ett skikt välbärgade jordbrukare, på vilkas konservatism regimen kunde falla tillbaka. Men resultaten av den försenade reformen var relativt obetydliga och de omintetgjordes till största delen av kriget.

Agrar fattigdom motsvarades av industriell efterblivenhet. Strax före kriget producerade den ryska industrin 30 kilo järn per invånare, jämfört med Tysklands 203. Storbritanniens 228 och Förenta staternas 326. Produktionen av kol per invånare var 0,2 ton i Ryssland, 2,8 i Tyskland, 6,3 i Storbritannien och 5,3 i Förenta staterna. Förbrukningen av bomull var 3,1 kilo per person, jämfört med 19,0 i Storbritannien och 14,0 i Förenta staterna. Ryssland besatt bara den första början av elektriska industrier och verkstadsindustrier, ingen verktygsindustri, inga kemiska fabriker, ingen bilproduktion. Under kriget tvingades rustningsproduktionen upp, men produktionen i basindustrierna föll. Under 1914-17 tillverkades inte mer än 3,3 miljoner gevär för de 15 miljoner män som hade inkallats. Industriell efterblivenhet lät sig oundvikligen översättas i militär svaghet, trots leveranserna av vapen och ammunition från Rysslands västliga allierade. Ändå var, genom en säregen paradox, den ryska industrin världens mest moderna i ett hänseende: den hade en hög grad av koncentration, koefficienten var till och med högre än inom den samtida amerikanska industrin. Mer än hälften av det ryska, industriella proletariatet arbetade i stora fabriker som sysselsatte fler än 500 personer. Detta skulle komma att få sina politiska konsekvenser, eftersom den ojämförbara koncentrationen gav industriproletariatet en mycket hög organiseringsgrad och politisk slagkraft; kvalitéer som åtminstone delvis möjliggjorde dess ledande position i revolutionen. Men innan

revolutionens ledande klass kom att utveckla sin styrka förvärrades den gamla regimens svaga ställning genom finansiell bankrutt. De totala krigskostnaderna uppgick för Ryssland till 47 000 miljoner rubel, varav mindre än en tiondel täcktes av ordinarie skatteinkomster – utländska och inhemska krigslån uppgick till 42 000 miljoner rubel. Inflationen var hejd lös: sommaren 1917 fanns tio gånger mer pengar i omlopp än 1914. När revolutionsåret randades hade levnadskostnaderna stigit med 700 procent sedan före kriget. Strejker och hungerupplopp bröt under år 1916 allt oftare ut i Petrograd (som under kriget bytt namn från S:t Petersburg), Moskva och andra industriella centra.

”Om eftervärlden fördömer den här revolutionen, kommer den att fördöma oss för att vi inte hindrade den i tid genom en revolution ovanifrån”, så summerade en av ledarna för den liberala bourgeoisin, Maklakov, hovets, regeringens och också den liberala medelklassens inställning strax innan omvälvningen. Förvisso hade den liberala eller semiliberala oppositionen i duman en föraning om den annalkande stormen. I augusti 1915, efter militära nederlag som kostade Ryssland 3,5 miljoner män och ledde till förlusten av Galizien och Polen, bildades ett progressivt block i duman. Det omfattade de konstitutionella demokraterna (de s. k. kadetterna), ledda av P. N. Miljukov och furst G. E. Lvov, oktoberisterna (ledda av A. I. Guchkov), som var konservativa och gett upp kravet på en konstitutionell regering och funnit sig i självhärskardömet, och en grupp extrema högernationalister, vilkas talesman var V. V. Sjulgjin. Det progressiva blockets opposition mot tsaren var ganska anspråkslös, med en begäran om en regering som ”åtnjöt hela landets förtroende”. Den formuleringen innebar inte ens att den nya regeringen skulle vara ansvarig inför duman – blocket bad inte ens tsaren att begränsa sitt självstyre, utan enbart att göra det mer tilltalande. Huvudsakligen sysselsatte sig det progressiva blocket med skötseln av kriget. Ledarna blev oroade över de defaitistiska inflytandena vid hovet. Det ansågs allmänt att flera kottierier rådde tsaren att söka separat fred med Tyskland. Klicker runt Rasputin, som vunnit sin makt genom tsarinnans mystiska beundran för den obildade och hämningslöse sibiriske munken, misstänktes särskilt för defaitism. Ledarna i det progressiva blocket var eniga i sin beslutsamhet att fullfölja kriget och uppmuntrades av västmakternas sändebud i den ryska huvudstaden. Det fanns ansatser till opposition inom det högsta militära befälet. Överbefälhavaren, general Brusilov, såg på de civila politikernas åtgärder med en försiktig, avvaktande sympati. En konspirationsplan riktad mot tsaren tillskrevs senare en annan officer, general Krymov. Om några sådana planer utarbetats, så sattes ingen av dem i verket. Tsaren vägrade envetet att göra eftergifter. Hovet gjorde sitt bästa för att styrka honom i hans attityd och hindra honom från att kalla på en rysk Necker eller Turgot och för att på så sätt öppna slussarna för revolutionen. Den 3 (16) september 1915 påbjöd tsaren en ”tillfällig upplösning” av duman. Han bytte ut regeringen, men han gjorde det på ett sätt som var avsett att förolämpa det progressiva blocket och oppositionen i allmänhet. Varje ombildning tillförde administrationen fler och fler förhatliga figurer och dimman kring de defaitistiska intrigerna tätade. Under två krigsår hade Ryssland fyra premiärministrar, sex inrikesministrar, tre utrikesministrar och tre försvarsministrar. ”De kom en efter en”, skrev revolutionens kadethistoriker Miljukov, ”och passerade som skuggor och lämnade plats för folk som, i likhet med dem själva, bara var hovkottieriets skyddslingar.” Mot slutet av 1916 sammanträdde duman på nytt och ledarna för det progressiva blocket uttryckte öppet sin oro. I häftiga ordalag, då Miljukov för första gången fördömde tsarinnan offentligt, kastade han oupphörligt fram frågan till regeringen: ”Är detta dårskap eller förräderi?” Återigen svarade tsaren på sitt vanliga vis: kritikernas tal beslagtogs och duman upplöstes. Slussarna mot den revolutionära floden låstes ordentligt, med resultat att vattnet steg än högre till dess det svepte iväg alla hinder på en gång och med dem också huset Romanovs uråldriga tron.

Det fåfänga i alla försök att förmå tsaren att ändra sin inställning underströks till sist av mordet på Rasputin, hovets ”onda genius”, natten mellan den 17 och 18 (30 och 31) december 1916. Den ”heliga munken” mördades av furst Jussupov, en släkting till tsaren, i närvaro av andra hovfunktionärer. Händelsen demonstrerade splittringen i den styrande klassen inför hela landet – mördaren avsåg i själva verket att förgöra de protyska inflytandena vid hovet. En kort tid steg förhoppningarna om en ändring i styrelsesättet, men de blev snabbt bedragna. Förbittrade över mordet på deras ”helige vän” klamrade sig tsaren och tsarinnan än hårdare fast vid sina vanliga tillvägagångssätt. Deras uppträdande blev ett åskådningsexempel – vilket folket grundligt beaktade – som visade att avlägsnandet av en grupp inom hovet inte kunde åstadkomma den allmänt önskade förändringen, att sakernas förhatliga tillstånd var förknippade med tsarens egen person eller, i ett vidare perspektiv, med hela tsardömet. Under tiden sjönk landet i ett allt djupare kaos: nederlag i fält, hunger, orgier i vinstjobberier och fortsatta ändlösa mobiliseringar. Folkstämningen blev allt mer förbittrad. Trotskij skrev:

Obetydliga, grå nollor i staben kunde täta alla sprickor genom nya mobiliseringar och tillfredsställa sig själva och sina allierade med kolumner av siffror, när det som erfordrades var kolumner av soldater. Omkring 15 miljoner män mobiliserades och de översvämmade depåer, baracker, transportleder, hopades, stampade, trampade på varandras fötter, blev förhårdade och fördömande. Om dessa människomassor var av fiktiv betydelse vid fronten, så var de en verklig, förgörande faktor inne i landet. Omkring fem och en halv miljon räknades i döda, sårade eller tillfångatagna. Antalet desertörer växte. Redan i juli 1915 mässade ministrarna: ”Stackars Ryssland, till och med hennes arme, som i forna tider fyllde världen med dånet från sina segrar ... visar sig bestå bara av ynkryggar och desertörer.”

Ändå, när revolutionen till sist kom, så var det knappast någon som kände igen den eller förstod att uppskatta dess styrka. Liksom dess stora franska föregångare, förväxlades den först med ett upplopp, inte bara av tsaren, hovet och den liberala oppositionen, utan även av revolutionärerna. Alla överrumplades av den lavinartade händelseutvecklingen. Tsaren fortsatte att släppa ut hotfulla order ända till det ögonblick då han abdikerade. Oktobristema och kadettledarna krävde ett byte av tsarens ministrar, sedan tsaren själv hade blivit oacceptabel för landet. Sedan yrkade de på att tsaren skulle abdikera till förmån för sin son eller sin broder, efter att det upproriska folket hade förkastat hela dynastin och republiken var ett faktum. Å andra sidan trodde de underjordiska socialistgrupperna – mensjeviker, bolsjeviker och social-revolutionärer – att de bevittnade ett av de ideliga hungerupploppen, när upploppen visade sig övergå i strejker och demonstrationer som kulminerade i en generalstrejk. De var fortfarande djupt oroade för att strejken skulle slås ner med väpnad kraft, när garnisonen i huvudstaden anslöt sig till revolten. Och de funderade alltså på utgången av hela kampen, när de plötsligt vaknade upp och att hela makten låg i deras händer. I sin stora förvirring började de då se sig om efter den de skulle överräcka makten åt. Revolutionärerna själva föreföll hypnotiserade av den gamla ordningens myndighet också sedan den hade slitits sönder och kollapsat.

Detta var i korthet händelsernas gång. Den 23 februari (8 mars) rådde omfattande strejker i Petrograd. Husmödrar marscherade i gatudemonstrationer – detta var Internationella kvinnodagen. Några bagerier attackerades av folkmassor, men dagen förlöpte på det hela taget lugnt. Strejkerna fortsatte nästa dag. Demonstranter, som bröt igenom poliskedjorna, trängde in i centrum av staden för att protestera mot svälten och kräva bröd. Innan de skingrats hördes rop på ”Ned med självstyret!” ur leden.

Den 25 februari (10 mars) stod alla fabriker och industrier stilla i huvudstaden. I förstäderna avväpnades polismän av arbetare. Militära förband kallades ut för att skingra demonstranterna. Några få sammanstötningar skedde, men vanligare var att soldaterna undvek att skjuta på arbetarna. Kosackerna, som hade varit framstående vid nedkämpningen av revolutionen

1905, understödde till och med demonstranterna mot polisen. Följande dag sände tsaren från sitt militära högkvarter ut en förordning som upplöste duman. Ledarna i duman var allttjämt rädda för att motsätta sig tsarens auktoritet och beslöt att inte sammankalla duman, utan uppmanade de deputerade att stanna i huvudstaden. En kommitté bildades ur duman som skulle hålla sig informerad om händelserna. Samma dag befallde tsaren generalkommandot vid Petrogradgarnisonen att omedelbart slå ned upprorsrörelsen. På flera platser gav militären eld mot folksamlingar. På kvällen var hela garnisonen i ett upprört tillstånd, med soldater i rådslagsmöten i barackerna för att diskutera om de skulle lyda order att skjuta på arbetardemonstranterna.

Den 27 februari (12 mars) var den avgörande dagen. Nya enheter ur garnisonen anslöt sig till revolutionen. Soldater delade sina vapen och sin ammunition med arbetarna. Polisen hade försvunnit från gatorna. Rörelsen fick en sådan kraft att regeringen var helt isolerad på kvällen – dess beslut gällde bara inom Vinterpalatset och i Amiralitetet. Ministrarna hoppades fortfarande att kunna krossa revolutionen med hjälp av trupper som tsaren hade beordrat skulle förflyttas från fronten till Petrograd. Sent på kvällen möttes ledare från strejkkommittéerna, valda delegater från fabrikerna och representanter från de socialistiska partierna för att bilda arbetarnas deputeraderåd, sovjeten. På morgonen följande dag stod det klart att inga frontstyrkor skulle undsätta regeringen – transporten av trupperna hade förhindrats av järnvägsmän. Garnisonen i huvudstaden var helt och hållet revolutionerad. Regimenten valde delegater, som strax antogs som medlemmar av sovjeten, vilken nu ändrade namn till Arbetarna och Soldaternas deputeraderåd. Sovjeten, som arbetarna och soldaterna nu underställde sig, var det enda *de facto* existerande makten. Den beslöt att bilda en arbetarmilis: den tog hand om huvudstadens försörjning, den bestämde att den civila järnvägstrafiken skulle återupptas. Folkmassor stormade fästningen Schlüsselburg, Rysslands Bastiljen, och släppte de fängslade fria. De kejserliga ministrarna sattes i arrest.

Inför revolutionens fullbordade faktum och med sovjetens dominerande position, valde dumakommittén, som hittills inte vågat utmana tsarens auktoritet, att till sist bilda en regering. Den 1 (14) mars fattades överenskommelse om en provisorisk regering under furst Lvov, som omfattade oktoberisterna och kadetterna, men inte socialisterna. (Enbart namnet på *trudoviken* Kerenskij togs med i ministerlistan, som justitieminister, men Kerenskij måste inta sin post som enskild person utan att representera sitt parti.) Samma dag den provisoriska regeringen bildades, skickade den Guchkov och Sjulgin till tsaren med uppgift att övertala honom att abdikera till förmån för tronarvingen Alexej. Tsaren gjorde inget motstånd, men han beslöt att träda tillbaka till förmån för sin broder, storfursten Mikael, och inte för tronföljaren. Den 2 (15) mars undertecknade han tronavsägelsen. Under tiden lät utrikesministern i den provisoriska regeringen, Miljukov, offentligt meddela avsägelsen innan han underrättat sig om detaljerna. Inför ett möte med arméofficerare berättade han att tsaren skulle efterträdas av sin son och till dess den nya tsaren blev myndig skulle Mikael fungera som regent. De församlade officerarna invände att de inte kunde återvända till sina förläggningar om inte kungörelsen om regentskapet drogs tillbaka. I sovjeten hade Kerenskij redan talat för republiken och möts med entusiastiskt bifall. Den provisoriska regeringen splittrades och monarkisterna och republikanerna lade fram sin sak för Mikael. Miljukov manade storfursten att godta tronföljden, medan ordföranden i duman, Rodzjanko, och Kerenskij förordade avsägelse. Mikael avstod, men den provisoriska regeringen var oförmögen att uttala sig till förmån för vare sig monarki eller republik och beslöt att lämna frågan öppen till dess man kallat samman en konstituerande församling.

Från de första timmarna av sin tillblivelse stod den provisoriska regeringen och sovjeten i Petrograd mot varandra som två verkliga rivaler. Sovjeten hade ingen legal befogenhet att bygga under sin auktoritet med; den representerade de krafter som i själva verket skapade

revolutionen – arbetarna och soldaterna. Den provisoriska regeringen hade över- och medelklasser bakom sig. Dess juridiska fullmakt var tvivelaktig. Visserligen hade tsaren satt sin namnteckning under det dokument som utnämnde furst Lvov till premiärminister, men historikerna tvistar ännu om han gjorde detta före eller efter sitt frånträde. Under dessa händelserika, förvirrade dagar förbisåg ledarna i den nya ministären med all sannolikhet de konstitutionella formernas spetsfundigheter. Tsaren förefaller ha sanktionerat tillkomsten av furst Lvovs regering vid en tidpunkt, då hans sanktion saknade giltighet i juridisk mening. Hur det än förhöll sig med detta, hade revolutionen redan förkastat tsaren som den lagliga källan till makt. Den provisoriska regeringen representerade den sista duman, vilken vi vet upplöstes av tsaren före tronavsägelsen. Duman hade valts på basis av en vallag, ett resultat av Stolypins *coup d'état* den 3 (16) juli 1907, som gjorde den högst orepresentativ. Detta förhållande förklarar dumans impopularitet under 1917 och dess följande ostörda och totala undanskymdhet. Men den främsta svagheten hos den provisoriska regeringen var att den var oförmögen att utöva någon reell makt. Den medelklass den representerade var panikslagen och politiskt splittrad – den kunde inte sätta någonting emot de beväpnade arbetarna som förenat sig med en rebellisk armé. Därför kunde den provisoriska regeringen bara utöva sina funktioner om sovjeterna i Petrograd och ute i landet var villiga att rätta sig efter den. Men dess sociala och politiska mål var så oförenliga med den rådande radikala stämningen, att den endast kunde uppnå de målen på osäkra omvägar. De mest inflytelserika ministrarna – Lvov, Miljukov och Guchkov – hoppades på en restauration av en konstitutionell monarki, de såg fram mot revolutionens ebb och var, om möjligt, beredda att skynda på den. De var angelägna om att återställa ordningen inom industrin och avvärja en bonderevolution. Slutligen var de fast beslutna att fortsätta kriget i förhoppning om att seger skulle föra med sig kontroll över Bosporen och Balkan, vilket det hemliga Londonfördraget 1915 lovat. Inget av detta kunde avslöjas, utan att förorsaka kraftiga, indignerade utbrott från folket.

Sovjeterna däremot stödde sig inte bara på arbetarklassen (och i Petrograd dessutom på garnisonen). Tack vare tillvägagångssättet vid valen stod de i nära beröring med de växlande stämningarna bland folket och hade de bästa möjligheterna att uppbåda massorna för vilken aktion som helst. De deputerade till varje sovjet valdes i fabrikerna av samtliga arbetare och i kasernerna av hela regementet. Men de deputerade valdes inte för någon avgränsad tid. Väljarkåren kunde återkalla varje deputerad, vars inställning den inte godkände och ersätta denne. Detta var sovjeternas egentliga kännetecken, något de skulle komma att föra i praktiken, om än inte på papperet. I egenskap av representativa församlingar var sovjeternas bas snävare än de parlament som valdes genom allmän rösträtt. De var klassorganisationer *par excellence* och valsättet uteslöt varje deltagande från över- och medelklassen. Sovjeterna år 1917 representerade däremot väljarkåren på ett mer direkt och öppet sätt än någon vanlig parlamentarisk institution kunnat göra. De deputerade stod under väljarnas oavbrutna, påpassliga kontroll och blev faktiskt ofta återkallade. Genom en nära nog ändlös följd av delval skiftade sovjeterna sammansättning i takt med stämningarna i fabrikerna, i kasernerna och på landsbygden. Och i och med att rösterna avgavs i produktions- och militärenheter och inte i territoriella valdistrikt blev sovjeternas förmåga till revolutionärt handlande enorm. Likt gigantiska strejkkommittéer gav de order till människor i fabriker, vid järnvägsdepåer, i offentlig förvaltning och på andra håll. De deputerade var *sui generis* lagstiftare, verkställare och kommissarier: gränsen mellan lagstiftning och verkställande hade utplånats. Mot slutet av februari blev revolutionen i Petrograd den ledande kraften i upproret. Den skulle komma att spela den rollen ännu en gång, efter ett uppehåll på åtta månader.

Efter händelserna i februari (mars) var det dock inte sovjeterna som red på den revolutionära vågen, de rycktes snarare med den. Deras ledare slets mellan upplevelsen av sin egen makt och rädslan för att begagna makten. Den 2 (15) mars utfärdade sovjeten i Petrograd sin

berömda order nr 1. Den lämnade tillträde för soldaternas deputerade till sovjeten, uppmanade soldaterna att välja sina kommittéer, att ta sina politiska order från sovjeten och att inte verkställa några direktiv som kunde stå i motsättning till sovjetens. Framför allt påminde ordern soldaterna om att vaka över vapenförråden och bekämpa varje försök från officershåll att avvärja manskapet. Detta var den första tvisten mellan den provisoriska regeringen och sovjeten, efter det att sovjeten erkänt regeringens auktoritet. Den provisoriska regeringen anklagade sovjeten för att undergräva den militära disciplinen. Sovjeten, som var rädd för ett kontrarevolutionärt försök från officerskårens sida, menade att den endast kunde säkra sin egen existens genom soldaternas lojalitet. Därför låg det i dess eget intresse att varna de revolutionära trupperna för alla försök att beröva dem vapnen. Order nr 1 reste på nytt soldaterna mot officerarna, liksom den vände officerarna mot sovjeten. Den drog fram frågan om det ömsesidiga förhållandet mellan den provisoriska regeringen och Petrogradsovjeten, eller sovjeterna i allmänhet. Från första början bar förhållandet alla kännetecken på en tudelad makt. Hela perioden från februari (mars) till oktober-november kan ses som en rad desperata försök att komma till rätta med det problemet. Hela tiden gjorde de båda fraktionerna gränsöverskridningar, trampade varandra på tårna, sökte jämka ihop motsättningarna och reda ut sina förpliktelser. Den tudelade makten kunde endast bli av övergående natur. I sista hand måste antingen den provisoriska regeringen eller sovjeterna hävda sin rätt och eliminera motståndaren. Kadettpartiet och officerskåren avsåg att utplåna sovjeterna, och sovjeterna avsåg att utplåna den provisoriska regeringen. Det var bara de moderata socialisterna som hoppades kunna konsolidera den tudelade regimen, det vill säga förvandla den tillfälliga grupperingen till något mer permanent.

Händelseutvecklingen från tsarens avgång till bolsjevikernas maktövertagande kan i grova drag delas in i fyra faser:

Under den första fasen, som varade från den 2 (15) mars till den 3 (16) maj, höll de konservativa och liberala ledarna för godsägarna och bourgeoisin ensamma i tyglarna och försökte efter egna föreställningar och önskemål forma den republik man *de facto* hade. I periodens början accepterade sovjetledarna ("sovjet" i singularis är i fortsättningen liktydigt med Petrogradsovjeten) den provisoriska regeringens myndighet. Mot slutet var de liberala godsägarnas och bourgeoisins representanter oförmögna att styra själva. Den första provisoriska regeringen hade förbrukats av den revolutionära processen.

Under nästa fas, från den 3 (16) maj till den 2 (15) juli, bemödade sig den första koalitionen mellan liberaler och moderata socialister om att bevara den borgerligt demokratiska regimen. I den koalitionen, där furst Lvov alltjämt presiderade, var liberalerna (kadetterna) de främsta ansvariga, men de satt på sina poster tack vare stödet från sina kolleger, som vid den här tiden ledde en stor majoritet i sovjeterna. Behovet av en koalitionsregering avslöjade att det borgerligt-liberala styret var utlämnat åt de moderata socialisterna och att dess öde låg i sovjeternas händer. Genom att lämna sitt bistånd åt den liberala bourgeoisie tyckte anhängarna att de moderata socialisterna svek sina egna principer. Mot slutet av perioden kom de att dela sina liberala kollegers impopularitet. De kunde ha räddat sig genom att bryta kompanjonskapet och behålla makten ensamma, men de kunde inte förmå sig att ta det steget.

Den tredje fasen, 3 (16) juli till 30 augusti (12 september), inleddes av en ofullständig revolution. Den slutade med en ofullständig kontrarevolution. Mitt under perioden försökte de moderata socialisterna rädda koalitionen genom att, åtminstone formellt, ta ledningen och bilda en ny regering under Kerenskij. Men huvuddelen av proletariatet i Petrograd hade redan för avsikt att göra slut på samregerandet, även om de ännu inte var helt beredda att lämna makten åt bolsjevikerna. Som en varning ställdes de moderata ledarna inför kravet på att de ensamma (eller de och bolsjevikerna) skulle ta över styret och öppet utöva makten i sovjeternas namn. Detta var innebörden i det halvgångna upproret under juli, som slogs ner av

de moderata socialistledarna med arméns hjälp. Det var under den krisen furst Lvovs regering upphörde. Inte bara arbetarna och soldaterna, utan också många av dess anhängare ur medelklassen, hade vänt sig mot den. Vid det laget var borgerligheten splittrad: en del, vars inflytande var i avtagande, försökte alltså bibehålla alliansen med den moderata socialismen. En annan och starkare del understödde general Kornilovs kontrarevolutionära kupp. Kuppen slogs ner av Kerenskij, men endast med bolsjevikernas hjälp. De två ofullgångna försöken försvagade för en kort tid de grupper inom båda lägren som var ovilliga att kompromissa. Det skapade en flyktig, social balans som kunde möjliggöra ett försök att stärka koalitionen mellan kadetter och socialister.

I början av den fjärde fasen, 30 augusti (12 september) till 24 oktober (6 november), hade båda flyglarna i koalitionen dragit sig ur regeringen: den liberala bourgeoisin eftersom den sympatiserade med Kornilov, och de moderata socialisterna, eftersom de anklagade Kerenskij för att ha låtit Kornilovs planer verkställas under beskydd av sin regering. Vid det laget var Kerenskij bara i stånd att skrapa ihop resterna av en regering, direktoratet, som svävade i ett sådant vakuum att det fick karaktären av Kerenskij's personliga styre. Men, efter att ha bekämpat Kornilov med bolsjevikernas bistånd, fann Kerenskij att bolsjevikerna under tiden vunnit majoriteten i Petrogradsovjeten. Revolutionen fördjupades. I och med att bolsjevikerna fick ledningen i sovjeterna, försökte de moderata socialisterna att hävda sig utanför sovjeterna, efter att på nytt ha gjort gemensam sak med den liberala borgerligheten. Sålunda skapades den tredje och sista koalitionen som skulle överleva i bara en månad, en månad som fylldes av bolsjevikernas intensiva förberedelser inför störtandet av februarirepubliken.

De partier som stod mot varandra hade existerat och argumenterat kring den förutspådda revolutionens karaktär långt innan den brutit ut. De var eniga om att omvälvningen skulle bli antifeodal och borgerlig, i mycket en repetition av den franska revolutionen. Ända fram till det första världskriget hade det, i stort sett, varit ett axiom för dem alla, att Ryssland inte var "moget för den socialistiska revolutionen" – det var bara Trotskij som hade förnekat detta axiom så tidigt som 1906. Men trots denna överensstämmelse i det breda historiska perspektivet hade klyftorna mellan partierna varit djupa. Till skillnad från Frankrike 1789, gick Ryssland in i den borgerligt revolutionära eran vid en tidpunkt då man redan hade ett, visserligen svagt, men mycket aktivt och politiskt medvetet, industriellt proletariat, som var starkt genomsyrat av socialismen. Redan 1905 hade detta proletariat varit den främsta pådrivande kraften i revolutionen, en omständighet som inte gärna kunde annat än skrämja den liberala bourgeoisin, oavsett hur mycket de socialistiska teoretikerna sedan uppehöll sig vid revolutionens "borgerliga" karaktär. Den liberala bourgeoisin vägrade att ta ledningen i den antitsaristiska rörelsen och samlade sig till försvar av tronen. Dess försoning med tsarväldet var halvhjärtad: kadetterna hoppades fortfarande kunna förvandla tsarväldet till en konstitutionell monarki, medan oktobristerna slöt fred med dynastin sådan den var.

Medelklassens attityd gav upphov till en avgörande strid inom det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet. Den moderata flygeln, mensjevikerna, ansåg att eftersom revolutionen endast kunde vara antifeodal och antiabsolutistisk, så tillföll ledarskapet självklart bourgeoisin och inte arbetarklassen. Trots sin tveksamhet, hävdade man, skulle borgerligheten sannolikt av händelserna tvingas att ta på sig den ledande rollen och skapa en parlamentarisk demokrati av västeuropeiskt slag. Bolsjevikerna, och i synnerhet Lenin, menade att eftersom borgerligheten hade gått över eller var i färd med att gå över till den kontrarevolutionära sidan, så kunde enbart den industriella arbetarklassen leda nationen eller åtminstone dess majoritet, bönderna, i kampen mot det absolutistiska systemet. Men, tillade bolsjevikerna, även om revolutionen kom att ledas av en klass med socialistiska strävanden, så kunde den inte sikta mot socialismens införande i Ryssland förrän en socialistisk revolution hade segrat i Västeuropa. Den revolutionära regeringen skulle fördela godsägarnas jord bland bönderna, etablera en

demokratisk republik och skilja kyrkan från staten. Dessutom skulle den genomföra åtta timmars arbetsdag och en progressiv sociallagstiftning, men den skulle inte genomföra samhällelig äganderätt till industrin eller avskaffa den privata egendomen i någon större utsträckning – den skulle bara ersätta feodala och halvfeodala ägandeformer med borgerliga. Först efter en period av intensiv utveckling i borgerlighetens tecken, en tidsrymd vars längd man bara kunde gissa, skulle ögonblicket för en socialistisk omvandling komma. Vad som var av omedelbar vikt var att arbetarklassen inte skyggade för ledarskapet i den ”borgerliga” revolutionen och inte väntade till dess bourgeoisin tog initiativet, vilket mensjevikerna förordade. Det var med de perspektiven i minnet, som bolsjevikerna i Petrograd deltog i händelserna februari (mars) 1917.

En annan avgörande skillnad mellan mensjeviker och bolsjeviker, där de splittrades första gången 1903, rörde organisationsmetoderna. Bolsjevikerna besatt en väl sammansvetsad organisation med en bestämd, egen doktrin, som tillät deras centralkommitté att vidta sina mått och steg i säker vetskap om att dess order och föreskrifter ofelbart åtlöddes av medlemmarna. Partiet hade sin erkände ledare i Vladimir Uljanov Lenin, vars personlighet var sammansatt av så skilda tillgångar som ofantlig lärdom, revolutionärens hängivna temperament, taktiskt geni och stor administrativ förmåga. Lenin ledde sitt parti med hjälp av sin övertalningsförmåga och sin moraliska auktoritet snarare än med den mekaniska disciplin som senare kom att bli bolsjevismens karakteristiska drag. Mensjevismen var, å sin sida, mer formlös i organisationen och vag i doktrinen. En av dess flyglar gränsade mot den borgerliga liberalismen, en annan mot bolsjevismen. Innanför dessa båda flyglar rymdes en hel uppsättning av mellanliggande ståndpunkter. Mensjevikerna ägde många skickliga politiker, framstående talare och briljanta skribenter, men ingen nationell ledarförmåga i stånd att föra en klart utformad politik. Under februarirevolutionen fann sig partiet kluvet i två hälfter. Tseretelli och Tjkheidze, båda georgier, var dess mest auktoritativa talesmän under februarirepublikens höjdpunkt. Tseretelli hade ådömts straffarbete under tsardömet och hans martyrskap skänkte honom åtskilligt inflytande i sovjeten och senare i koalitionen. Tjkheidze hade varit den främste socialistiske förespråkaren i duman. Tseretelli ledde högerflygeln i partiet, Tjkheidze företrädde dess center. Ytterst till höger stod Plechanov, grundaren av den ryska socialdemokratin, till vilken Lenin sett upp som sin lärare och vägledare. Till vänster återfanns Martov, upphovsmannen till mensjevismen, som stod i spetsen för de mensjevikiska internationalisterna. Mezhrajontsij (interstadsorganisation) var f. d. mensjeviker och f. d. bolsjeviker som, av ena eller andra skälet, hade stått utanför sina ursprungliga organisationer. Under Trotskijs ledarskap kom den gruppen att i juli 1917 ansluta sig till bolsjevikerna. I ingenmanslandet mellan mensjevism och bolsjevism fanns så Maxim Gorkijs *Novaja Zhizn* (Nytt Liv), där fristående socialister lade fram sina åsikter.

Socialistrevolutionärerna utgjorde, liksom mensjevikerna, en lös sammanslutning av grupper och individer utan förenande ledarskap. Partiets traditioner gick tillbaka till *narodnik*-rörelsen, med dess försvar av bondesocialism och dess terrormetoder kampen mot tsardömet. På högerkanten fanns män som, i likhet med Kerenskij, skulle ha känt sig hemma i, låt oss säga, det franska radikala partiet och som förgäves försökte att hypnotisera revolutionen med kaskader av parlamentarisk vältalighet. V Kerenskij sida stod Savinkov, den hänsynslöse, romantiske terroristen som nu omvänts till god patriot och försvarare av ”lag och ordning”. Centern i partiet hade sin mest begåvade talesman i Tjernov, jordbruksminister i den andra koalitionsregeringen, som tidigare hade deltagit tillsammans med Lenin i den anti-militaristiska socialistkonferensen i Zimmerwald i Schweiz. Vänsterflygeln av partiet, som mest troget kunde identifieras med det gamla revolutionära draget i *narodnik*-rörelsen, representerad av veteranerna Spiridonova och Natanson, som anslöt sig till bolsjevikerna i oktober och november. Medan bolsjevikerna a mensjevikerna vann sin anslutning

huvudsakligen i städerna, var de socialrevolutionära ledarna, trots att de tillhörde intelligentsian, ändå bondeklassens språkrör. Högerflygeln talade med de välbärgade jordbrukarnas röst, vänstern inspirerades av den speciella bondeanarkism, som hade djupa rötter i Bakunins land. Men på det hela taget var socialrevolutionärerna benägna att söka vägledning hos mensjeviker, i synnerhet under revolutionens första månader.

Tron på revolutionens ”borgerliga” karaktär var allmän i februari och mars och delvis ansvarig för det förbryllande beteendet hos ledarna i Petrogradsovjeten och deras villighet att erkänna furst Lvovs regering. Den åtgärden tycktes stå i perfekt överensstämmelse med den mensjevikiska föreställningen om att bourgeoisin skulle bilda den provisoriska regeringen i en ”borgerlig” revolution. Det var inte socialisternas sak att delta i en sådan regering. De kunde bara stödja den utifrån, mot försök till kontrarevolution och på samma gång, också utifrån, måste de försvara arbetarnas anspråk gentemot borgarna. De moderata socialisterna var trogna dessa principer under revolutionens första fas, innan de slog följe med kadetterna i koalitionsregeringen. Bolsjevikerens attityd var till en början förvirrad. De hade vant sig vid att betrakta bourgeoisin som en kontrarevolutionär kraft och nu såg de dess ledare i spetsen för den första *de facto* republikanska regeringen. Vilken skulle proletariats ledande roll bli i den revolutionen? Fostrad i en anda av kompromisslös opposition till de högre klasserna, kunde Lenins anhängare omöjligen försona sig med furst Lvov, Guchkov, Miljukov, godsägarnas och företagarnas ledare. Men å andra sidan – tron på att revolutionen skulle skynda på en utveckling mot modern kapitalism i Ryssland snarare än försöka införa socialismen fordrade någon form av förlikning. Under sin exil i Schweiz hade Lenin själv löst dilemmat: han hade blivit övertygad om att den ”borgerliga” revolutionen bara var ett förspel till den socialistiska, att den ryska arbetarklassen skulle kasta bourgeoisin över ända och upprätta sin egen diktatur med böndernas stöd. Detta var ett viktigt avsteg från hans tidigare förutsägelser, ett avsteg som hans anhängare i Ryssland ännu inte gjort. Utan Lenins vägledning vacklade de mellan oreserverad opposition mot den provisoriska regeringen och villkorligt stöd åt den. Under de revolutionära dagarna i februari–mars leddes de av några få, unga radikaler, av vilka Molotov var den ende som senare skulle vinna internationell ryktbarhet. Den 12 (25) mars återvände två av deras mer betydelsefulla ledare, Stalin och Kamenev, från exil i Sibirien, och de fann de åsikter Molotov och hans vänner förde fram oförståndiga och alltför fientliga gentemot den provisoriska regeringen. I synnerhet Kamenev rådde bolsjeviker att inta en mer försonlig attityd. I sina brev från Schweiz höll Lenin redan på att utveckla de idéer som skulle komma att ligga till grund för oktober(november)revolutionen, men så långt bortifrån kunde han inte förmå partiet att acceptera dem. Under februarirepublikens smekmånad i Petrograd kunde således bolsjeviker, mensjeviker och socialrevolutionärer enas om revolutionens ”borgerligt-demokratiska” begränsningar, även om de skilde sig åt i traditioner och betraktelsesätt. Härav den idylliska känsla av enighet inom den ”revolutionära demokratis” led, en stämning som föranledde bolsjeviker och mensjeviker att allvarligt tala om sitt uppgående i ett enda parti.

De grundläggande frågorna i samband med revolutionens uppgifter komplicerades av partiernas inställning till kriget. Kadetterna och oktobristerna hoppades att revolutionen inte skulle hindra deras regering från att föra krig och vidmakthålla kontinuiteten i den ryska utrikespolitiken. Vi vet att Ryssland lovats kontroll över Dardanellerna och territoriella förvärv på Balkan enligt det hemliga Londonfördraget 1915, och Miljukov försökte, som utrikesminister i den första provisoriska regeringen, att på nytt stadfästa dessa ambitioner som den revolutionära Rysslands krigsmål. Men – för att nå dem måste armén kämpa. För att armén skulle kunna strida, måste disciplinen återupprättas i leden och officerskårens auktoritet återställas. Den liberala utrikesministern blev en konsekvent förespråkare av ett ”fast styre”. Återinförandet av disciplinen var emellertid möjlig endast om sovjeterna var

villiga att samarbeta. Men inte ens under de mest moderata socialisternas ledarskap kunde sovjeterna åstadkomma annat än halvhjärtade ansträngningar för att förjaga den revolutionära andan från de militära förbanden. Praktiskt taget alla socialistiska grupper och partier hade tagit ställning för en mer eller mindre uttalad antimilitarism. De flesta av dem hade tagit avstånd från kriget som ett reaktionärt och imperialistiskt företag, så länge det fördes ”för tsaren och fosterlandet”. Tsardömetts störtande innebar en väsentlig skillnad. Nu var det möjligt att hävda att kriget hade ändrat karaktär och att Rysslands revolutionära demokrati var engagerad i en strid på liv och död mot de reaktionära Hohenzollern- och Habsburgsmonarkierna tillsammans med de parlamentariska demokratierna i Frankrike och Storbritannien. Detta hävdade nära nog samtliga socialister (inklusive vissa bolsjevik) i februari och mars – i den bemärkelsen blev de patrioter eller ”socialpatrioter”. Men, just för att de accepterade kriget av de skälen, kunde de inte omfatta den gamla regimens krigsmål. ”En demokratisk fred, utan annekationer och skadestånd”, var parollen för dagen. Detta, och löften om ett snabbt slut på kriget, var vad miljoner hungrande och obehäpnade soldater i skyttegravarna trodde på med djupt allvar. Det räckte att Miljukov, i en not till de västallierade (18 april/1 maj), tillkännagav att hans regering skulle beakta tsarregeringens diplomatiska och militära förpliktelser och fullfölja dess krigsmål, för att en proteststorm skulle utlösas över hela Ryssland. Det var på den frågan den första koalitionen sprack, efter att Miljukov hade avgått som utrikesminister och Guchkov som krigsminister. Misstänksamheten bland soldaterna i skyttegravarna och bland arbetarna i städerna dämpades för tillfället av utnämningen av Kerenskij till krigsminister. Ändå var meningsskiljaktigheterna mellan de socialistiska partierna inte särskilt djupa i synen på kriget under den revolutionära smekmånaden: de talade och agerade alltså i en anda av känsloladdad pacifism, som inte hindrade dem från att till hälften stödja krigsföretaget. Den verkliga sammandrabbningen återstod.

Från den första dagen till den sista var revolutionen koncentrerad till Petrograd och i mindre utsträckning till Moskva och andra industristäder. Det politiska initiativet tillhörde städerna. Men revolutionen var på intet sätt en angelägenhet bara för städerna. För att göra en parafra på Marx' ord: proletariatet var ensamt och understöddes kraftigt i hela landet, av rösterna från de upproriska bönderna. Från månad till månad och vecka till vecka tilltog ropet på grundläggande reformer på landsbygden. Mot mitten av året började otåliga bönder angripa sina godsherrar, bränna deras hus och dela upp deras ägor, till dess hela rörelsen antog karaktären av ett genuint bondekrig. Arméns upplösning kan ses som en sida av denna agrara revolution. Armén bestod huvudsakligen av bönder, som väntade att den nya regimen skulle tillfredsställa deras önskan om jord och som sedan förklarade regeringens senfärdighet med att den i så hög utsträckning representerade godsägarna. Helt följdriktigt ville kadetterna och oktobristerna också undvika radikala förändringar av jordbrukets struktur. De moderata socialisterna hade förespråkat en agrar revolution under lång tid, men nu tvekade de: skulle den revolutionen genomföras mitt under kriget? Var inte avskaffandet av godsägarväldet en så fundamental fråga, att endast en konstituerad församling kunde ta upp den? Under dessa omständigheter kunde det förefalla som om regeringens mest angelägna uppgift borde varit att sammankalla en konstituerande församling. Ändå fortsatte varje regering att skjuta upp detta, under motivering att de politiska passionerna skulle släppas lösa i valen till förfång för krigsansträngningarna. Sanningen var att ”de politiska passionerna” ändå sluppit lösa och att varje uppskov med nationalförsamlingen lade nytt bränsle på elden. De borgerliga ministrarna insisterade på uppskov i fruktan för att ett parlament som sammankallats under den revolutionära höjdpunkten skulle bli alltför radikalt, medan de socialistiska ministrarna offrade parlamentet till förmån för samregerandet. Genom sitt uppförande i den frågan bidrog både kadetter och socialister sannolikt till att ofrivilligt öka sovjeternas maktställning, vilka var de enda valda, representativa församlingarna vid sidan av de lokala fullmäktigeorganen.

Ett konstituerande parlament, som sammankallats snabbt nog, kunde ha överskuggat sovjeterna och reducerat dem till sekteristiska sammanslutningar, som i folkets ögon enbart försökte tillskansa sig makten. I det författningsmässiga vakuum som rådde 1917, så hände det motsatta: något som liknade en sovjetisk konstitutionalism fattade grepp om massorna, och beträffande sovjeterna var det i stället raden av provisoriska regeringar som, utan folkligt stöd, alltmer framstod som den maktinnehavaren. Bolsjevikerna var de som mest intensivt krävde en omedelbar konstituerande församling. Ännu hade de inte tänkt igenom förhållandet mellan parlamentet och sovjeterna, och det föresvävade dem knappast att de själva skulle kalla samman en konstituerande församling om några få månader. Men paradoxalt nog visade sig detta extrema revolutionsparti mer benäget att ta hänsyn till de konstitutionella formerna än andra partier, genom att värna om det rättmätiga i ett parlament mellan februari-mars och oktober-november. Vad beträffar den ständigt aktuella frågan om jordreformen saknade bolsjevikerna till en början klar uppfattning. Tidigare hade Lenin vid flera tillfällen talat för nationalisering av jorden, vilket låg i linje med partiets kollektivistiska betraktelsesätt. Idén om att stycka upp de stora egendomarna och fördela dem bland bönderna, vilket bolsjevikerna gjorde efter att de tagit makten, hade varit den väsentligaste punkten i socialrevolutionärernas program, inte i bolsjevikernas. Och författaren av programmet, Tjernov, var jordbruksminister i den andra koalitionsregeringen. Bara en grupp bland bolsjevikerna, till vilken Stalin hört, hade under det föregående decenniet talat för ”distribution” av jord.

Skillnaderna mellan de rivaliserande socialistgrupperna i alla väsentliga spörsmål – revolutionens karaktär, kriget och åkerjorden – föreföll sålunda vaga och ytliga till en början. Den skarpa demarkationslinjen som kom att skilja bolsjevikerna från de andra partierna drogs upp av Lenin först efter att han återvänt från Schweiz i april 1917. Hans resa genom Tyskland och Sverige arrangerades av schweiziska socialister, sedan den brittiska regeringen vägrat tillstånd för revolutionära emigranter att återvända över Storbritannien. Den tyska regeringen kände till Lenins antikrigsinställning och hoppades att hans propaganda skulle underminera Rysslands militära styrka, men den väntade sig inte att den om några få månader skulle behöva förhandla med Lenin som ledare för den ryska regeringen. Den förutsåg inte heller den bumerangeffekt Lenins propaganda hade på de tyska trupperna, en av de viktigaste orsakerna till att Tysklands militära styrka försvagades under 1918. Genom dokumentära vittnesbörd är det fullt klarlagt att Lenin själv aldrig förde några förhandlingar med tyska myndigheter eller ålade sig några förpliktelser, med undantag för löften, via schweiziska förmedlare, att begagna sitt inflytande i Ryssland för att utverka vissa tyskars utresa ur Ryssland. Hans märkliga resa vittnade om hans otålighet att så snabbt som möjligt vara mitt uppe i revolutionen och ikläda sig sitt partis ledarskap. Han anlände med en klar uppfattning om den kurs bolsjevismen skulle följa. I sina berömda aprilteser och i en följd av tal förebådade han revolutionens snara övergång från dess ”borgerligt-demokratiska” till dess socialistiska fas och dess fullbordande i den proletära diktaturen. Den skulle ta sin skepnad i sovjeternas styre, en ”ny statstyp” som var bäst ämnad att bygga upp socialismen. Men om all makt skulle lämnas åt sovjeterna, så borde arbetarna bemöta furst Lvovs regering med oförsonlig fiendskap. Regeringen var borgerskapets diktatur, som bar det moderata socialistiska förräderiets täckmantel. Bolsjevikerna borde göra rent hus med sin egen tvehågsenhet och öppet lägga fram sina ståndpunkter för arbetare, soldater och bönder till dess de själva, bolsjevikerna, erhöll majoriteten i sovjeterna och sålunda hade rätt att beröva borgarna makten. Tvehågsenhet var av samma skäl otillåten i frågor om krig och fred – partiet fick inte lämna något stöd åt kriget, som trots regimskiftet fortfarande var ”alltigenom imperialistiskt”. Det var proletariatets uppgift att ”förvandla det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig”. Storgodsägarnas jord måste delas ut till bönderna, vilket var huvuduppgiften i den ”borgerliga” fasen av revolutionen. Övergången till den socialistiska fasen skulle

påskyndas av revolutionens utbrott i Västeuropa, som Lenin ansåg vara nära förestående. Under tiden skulle "arbetarkontroll", eller snarare en gemensam kontroll av arbetare och kapitalister över industrin, vara ett steg på väg mot socialisering. Den nya staten skulle skänka folket en ojämförligt större frihet än det kunde skaffa sig under den borgerliga demokratin. Detta hävdade Lenin, när han talade vid ett soldatmöte strax efter sin återkomst:

När vi har satt igång revolutionen är det nödvändigt att stärka och fullfölja den. All statlig makt, från toppen till botten, från den mest avlägsna by till den yttersta gatan i Petrograd, måste tillhöra arbetarnas, soldaternas och böndernas deputeraderåd... Det får inte finnas polis, byråkrater som inte har något ansvar inför folket, som står över folket, ingen lejd armé, bara det beväpnade folket, förenat i sovjeterna – – – det är de som måste styra staten. Bara den makten, bara sovjeterna kan lösa den stora jordfrågan. Marken får inte tillhöra de feodala ägarna ... Förener er, organisera er, lita inte på någon, ta bara hänsyn till er egen förmåga och erfarenhet – – – och Ryssland kommer att gå med fasta, avvägda och osvikliga steg mot befrielsen av vårt land och hela mänskligheten från kapitalismens ok och krigets fälor!

Visionen av den proletära diktaturen – en stat utan polis, byråkrati och stående armé – hade en enorm lockelse. I ett efter perspektiv kan det förefalla ha varit bara ett stycke ren och skär demagogi, avsedd att tillintetgöra resterna av all regeringsauktoritet. Men sådana tolkningar av Lenins inställning motsägs av hans studie "Staten och revolutionen", där han utvecklade samma idéer i mer teoretiska och vetenskapliga termer, en studie som knappast kunde ha skrivits med popularitetens belöning som baktanke; i stället återger den Lenins djupa övertygelse. Med tanke på hur den sovjetiska regimen sedan kom att utveckla sig, är det desto viktigare att erinra sig hur mycket Lenins föreställning år 1917 om den proletära diktaturen skilde sig från dess förverkligande under de följande åren. Ännu ett avgörande ställningstagande som Lenin gjorde strax efter sin återkomst gällde arbetarrörelsens framtid i hela världen, likaväl som i Ryssland. Han förde fram tanken på den tredje, den kommunistiska internationalen som – enligt hans mening – blev nödvändig, eftersom ledarna i den andra internationalen övergett klasskampen och den socialistiska internationalen.

De här idéerna mottogs till en början med bestörtning av många, ja av de flesta av Lenins anhängare. Men efter att ha utövat hela sin övertalningsförmåga och med bistånd av de radikala strömningarna i partiet kunde Lenin snart omvända de flesta bolsjeviker till sina åsikter. Den 14 (27) april antog partiets Petrogradkonferens Lenins aprilteser och strax därefter bekräftades de också av en nationell bolsjevistisk konferens. Detta var, i många hänseenden, den viktigaste händelsen sedan tsarens frånträde: den första revolutionens smekmånad och dess anspråk på "enhet i den revolutionära demokratins led" var över. Programmet för nästa revolution hade nu accepterats av det parti som skulle komma att sätta den i verket. Vid den nationella bolsjevikkonferens som antog Lenins förslag var endast 133 delegater närvarande, representerande 76 000 medlemmar. februari hade medlemssiffran varit mindre än 30 000. Men bolsjevismens styrka låg i dess kvalitet, inte i kvantiteten medlemmar. Den genomsnittliga bolsjeviken var en inflytelserik ledare och organisatör i sin fabrik eller i fackföreningen, och blev allt mer i stånd att styra den stora mängd arbetare som inte tillhörde något parti och till och med de, som först följt mensjevikerna.

Efter att den första koalitionen gått under, i maj och juni, blev bevisen för folkets besvikelse över februariregimen allt fler. Lokala val i huvudstaden vittnade om svagheten hos kadetterna, det parti som dominerat regeringen. Hälften av rösterna gick till mensjevikerna och några av de radikala, arbetarklassdominerade förstäderna röstade eftertryckligt till förmån för Lenins parti. I egenskap av minoritet utvecklade bolsjeviker en stor taktisk slughet och rörlighet. Lenin lät sitt parti begagna varje tillfälle att lägga fram sina åsikter för massorna, men han uppmanade inte till omedelbar revolution. För ögonblicket – så länge de moderata socialisterna styrde sovjeterna, uteslöt han varje försök från bolsjevikers sida att gripa

makten. Han manade sovjetmajoriteten – mensjevikerna och socialrevolutionärerna – att själva bilda en regering utan kadetterna och göra rättvisa åt det förtroende som arbetarklassen gett dem. Den politiken förespråkade han första gången vid den allryska sovjetkongressens öppnande i Petrograd den 3 (16) juni, och den föreföll mycket övertygande för de arbetare och soldater, som hade slutit upp bakom de moderata socialisterna. De senare hade då anslutit sig till den andra koalitionsregeringen, som bestod av tio borgerliga och sex socialistiska ministrar. Bolsjevikerna höjde nu slagordet ”Ner med de tio kapitalistiska ministrarna”, en slogan som väckte misstänksamheten mot de borgerliga ministrarna i de mensjevikiska och bolsjevikiska leden. Ju fastare de mensjevikiska ledarna höll sig till koalitionen, desto större blev klyftan mellan dem och deras anhängare. Medan sovjetkongressen pågick, kallade dess mensjevikdominerade exekutivkommitté till demonstration den 18 juni (1 juli) i hopp om att arbetarklassen skulle ställa upp till förmån för koalitionen. Men till de moderata ledarnas förvåning och förfäran, så passerade omkring en halv miljon arbetare och soldater förbi dem med banderoller och plakat med texter som ”Ner med kriget”, ”Ner med de tio kapitalistiska ministrarna” och ”All makt åt sovjeterna”. Uppenbarligen hade Lenins taktik förskaffat honom proletariats stöd i huvudstaden.

Under de kommande få veckorna tog revolutionen en märklig vändning. Bolsjevikerna behärskade redan arbetarna och en stor del av garnisonen i huvudstaden, men ute i landsorten utövade de moderata socialisterna alltjämt det större inflytandet. Lenin och Trotskij hoppades att detta ”glapp” mellan huvudstaden och landsorten snart skulle försvinna. Under tiden var de angelägna om att undvika något avgörande styrkeprov. De ville skjuta upp ett sådant prov, till dess de rimligen kunde vara säkra på att vinna och på att en bolsjevistisk regering i huvudstaden inte skulle krossas av styrkor som drogs samman från landsorten. Men otåligheten bland deras egna anhängare i Petrograd ledde till det ofullgångna upproret under julidagarna. Den 3 (16) juli iscensatte det första maskingevärnsregementet en beväpnad demonstration och tillsammans med arbetare och matrosar ur Östersjöflottan belägrade de Petrogradsovjetens säte och uppmanade under hot de moderata socialisterna att överlämna makten till sovjeterna, i vilka de själva hade majoriteten. Den bolsjevistiska centralkommittén försökte tygla rörelsen och hindra den från att utveckla sig till ett verkligt uppror. Regeringen hämtade trupper från fronten till huvudstaden och slog ner demonstrationerna. Mitt under dessa oroligheter nåddes Petrograd av nyheterna om den misslyckade ryska offensiven på den sydvästra fronten – operationen hade pågått sedan den 18 juni (1 juli). Det nederlaget, som skulle komma att betyda arméns slutliga upplösning, ledde till våldsamma beskyllningar. Bolsjevikerna gjorde sig själva till förkämpar för de obehäpnade, hungrande och illa utrustade soldaterna och anklagade regeringen för oförmåga att få ett slut på de orgier i svarta börsaffärer som gjorde att mat och kläder undanhölls truppena. De anklagade Kerenskij, krigsministern, för att ha satt igång offensiven under påtryckning från västmakterna och de använde läget vid fronten som ett argument för fred. Regeringen ansåg å sin sida att det var den subversiva verksamheten i skyttegravarna, ledd av bolsjevikiska agitatorer, som orsakade nederlaget. I och med att demonstrationerna i juli slagits ner, så anklagades de bolsjevistiska ledarna också för att vara i lejd hos den tyska generalstaben. Anklagelsen, som fördes fram i en populärtidning och byggde på falska dokument, utlöste en storm av indignation, under vilken det var lätt för regeringen att tillfoga Lenins parti ordentliga skador. Officersförband och andra högersammanslutningar angrep bolsjevikiska högkvarter, förstörde redaktionslokalerna på Pravda och begav sig på straffexpeditioner i de bolsjevikiska förstäderna. Den 6 (19) juli gav regeringen order om arrestering av Lenin, Zinovjev, Kamenev, Kollontaj och andra bolsjevikiska ledare. Lenin och Zinovjev gick under jorden och återvände först på dagen för oktober-novemberrevolutionen. Trotskij, Kamenev och andra arresterades. Den 12 (25) juli återinförde regeringen dödsstraff för brott mot den militära disciplinen som begicks vid

fronten. Den 18 (31) juli utnämndes general Lavr Kornilov till överbefälhavare i general Brusilovs ställe.

Dessa händelser resulterade i en ”högervändning”, vars styrka emellertid överskattades vid den tiden. Lenin, som antog att sovjeterna hade spelat ut sin roll, rådde sina anhängare när de samlades till sin halvt underjordiska sjätte kongress, att de inte längre skulle arbeta för att överlämna makten åt sovjeterna. Förgrundsfigurerna i officersförbanden och andra högerorganisationer ansåg tillfället gynnsamt för att slutligt slå ner sovjeterna och allt vad de stod för. Faktum var emellertid att sovjeternas styrka alltså var stor och hotet från höger provocerade de moderata socialisterna att handla. Den 24 juli (6 augusti) delgav sovjeternas exekutivkommittéfurst Lvov ett ultimatum, som krävde ett omedelbart, formellt utropande av republiken, dumans upplösning och förbud mot försäljning av jord tills den konstituerande församlingen antagit en jordreform. Furst Lvov vägrade att erkänna kraven och hans regering upphörde. Den andra koalitionen bildades med Kerenskij som premiär- och krigsminister. Den ärvde splittringen och obeslutsamheten från sin föregångare. Den tillfredsställde inte någon av parterna som anslutit sig, men nu var det högerflygelns tur att slå till.

Kerenskij kallade till en ”statskonferens” i Moskva den 12 (25) augusti, där samtliga partier och sociala och ekonomiska organisationer skulle vara representerade. Statskonferensen avsåg att höja regeringens prestige och den förlades till Moskva, där bolsjevikernas inflytande var svagare än i Petrograd. Församlingens öppnande kom emellertid att domineras av en generalstrejk i Moskva, en nyttig påminnelse om bolsjevismens växande styrka i Rysslands andra huvudstad. Konferensen i sig själv avslöjade den ökande klyftan mellan vänster och höger, det vill säga de moderata socialisterna på ena sidan och kadetterna och de militära kårerna på den andra. Konferensen fick också bevittna de begynnande motsättningarna mellan Kerenskij och Kornilov, den nyss utnämnde överbefälhavaren. Debatterna avbröts kontinuerligt av stormande ovationer och kontraovationer, ena gången från vänster och andra gången från höger, ena gången för Kerenskij mot Kornilov, andra gången för Kornilov mot Kerenskij. Högerflygel hyllade överbefälhavaren som Rysslands räddare, den man som var utsedd att återställa disciplinen i den sönderfallande nationen. Vänstern hälsade premiärministern som revolutionens försvarare både gentemot den extrema vänstern och den extrema högern. Utanför konferenshallen inspekterade premiärministern och överbefälhavaren rivaliserande militärparader. I konflikten, som delvis var av personligt slag, fanns politiska skiljaktigheter inblandade. Både Kerenskij och Kornilov instämde i behovet av en stark regering, utrustad med obegränsad fullmakt. Men Kornilov betraktade officerskåren som huvudstötten för en sådan regering och sig själv som kandidaten till diktatorsposten. Kerenskij önskade göra sin regering fri från påtryckningar från sovjeterna, men med eller mot sin vilja måste han lita till sovjeternas stöd – han var själv fortfarande medlem av den sovjetiska exekutivkommittén. Han hade utfärdat ordern om dödsstraffets återinförande vid fronten. Kornilov ville se detta infört i hela landet för brott mot ”lag och ordning”. Kerenskij hoppades kunna tygla sovjeternas ambitioner genom att begagna armén som en motvikt till dem, medan Kornilovs mål var att helt utplåna sovjeterna.

Den 21 augusti (3 september) led Ryssland ytterligare ett stort nederlag: Riga intogs av tyskarna. Förhållandena kring nederlaget var dunkla. Från vänster hördes anklagelsen att det högsta kommandot avsiktligt hade överlämnat det ”röda Riga” till fienden. Kornilov använde för sin del Rigas fall som en förevändning för sin revolt mot regeringen. Den 25 augusti (7 september) beordrade han starka kosackförband att marschera mot Petrograd och han uttalade öppet sin lojalitet mot regeringen. Kerenskij stämplade överbefälhavaren som rebell och beslöt att slå ned myteriet med hjälp av bolsjevikerna. Han beväpnade de röda gardena, vädjade till matroserna i Östersjöflottan och uppmuntrade bolsjevikiska agitatorer att gå ut och möta Kornilovs trupper. Den bolsjevikiska propagandan blev så verkningsfull att

Kornilovs soldater vägrade att lyda hans order – att slåss mot ett rött Petrograd. Den 30 augusti (12 september) avsattes Kornilov från sin post och arresterades, och Kerenskij blev överbefälhavare i hans ställe.

Den ofullbordade revolutionen från juli hade resulterat i en tillfällig och ytlig vridning åt höger. Nu följdes Kornilovs ofullbordade kontrarevolution av en avgörande vridning åt vänster. Dess första, indirekta uttryck var den andra koalitionen fall. Knappt hade Kornilov börjat arbeta mot regeringen förrän kadetterna drog sig ur den, antingen för att de sympatiserade med upproret eller för att de vägrade att dela ansvaret för Kerenskij's åtgärder. Men samtidigt avgick också de bolsjevikiska och socialrevolutionära ministrarna. Deras partier var benägna att anklaga Kerenskij själv för ett visst mått av medbrottslighet eller vårdslöshet i början av Kornilovs konspiration. Under närmare en månads tid kunde ingen reguljär regering bildas. Den 1 (14) september utlyste Kerenskij ett direktorat bestående av fem ministrar, varav han var den ende erkände, politiske personligheten. Hans personliga styre, eller snarare hans personliga oförmåga att styra, vilket hans bolsjevikiska kritiker överdrivet stämplade som bonapartism, kom att slå en brygga över gapet mellan de motsatta politiska lägren.

Svängningen åt vänster gjorde sig mer direkt gällande den 31 augusti (13 september), när bolsjevikerna för första gången vann en klar majoritet i Petrogradsovjeten. Trotskij, som sluppit ur fängelset mot borgen, valdes till ordförande i sovjeten, en post han uppehållit i 1905 års sovjet. Fem dagar senare var bolsjevikerna i majoritet i sovjeten i Moskva och strax efter i de flesta av sovjeterna i landsorten.

Slutsatsen av den opinionssvängningen blev för Lenins del, att tiden hade kommit att gripa makten. Från sitt gömställe i Finland manade han i början av september sitt partis centralkommitté att förbereda ett väpnat uppror. Detta var den naturliga slutsatsen av den bolsjevikiska politiken sedan april. Enligt Lenin hade februari-marsregimen möjliggjorts genom sovjeternas tillbakadragenhet till förmån för den provisoriska regeringen, och denna tillbakadragenhet hade varit effektiv, eftersom de moderata socialisterna hade lett sovjeterna. Med bolsjevikerna på uppåtgående måste sovjeterna återerövra hela makten. Eftersom regeringen knappast var villig att böja sig för sovjeternas vilja, så måste den störtas genom väpnat uppror. Också regeringen, med dess bolsjevikiska och socialrevolutionära anhängare, upplevde detta som det logiska i situationen, men de vägrade att tro att bolsjevikerna skulle handla därefter. Oavsett detta, så var de hjälplösa inför de överväldigande krafter som uppåtdats mot den ”borgerliga demokratiska” republiken. För de moderata socialisterna var det svårt, om inte rentav omöjligt, att öppet trotsa sovjeternas auktoritet, en auktoritet som de själva upprätthållit vid flera tillfällen, bara för att sovjeterna nu stod under bolsjevikiskt inflytande. Ännu vid denna sena timme vägrade Kerenskij att sammankalla en konstituerande församling. I stället kallade han samman en ersättning för den, den så kallade Demokratiska konferensen, som sammanträdde i Petrograd mellan den 14 (27) september och 22 september (5 oktober). Dess huvudsakliga resultat var bildandet av det så kallade ”förparlamentet”, en rådgivande sammanslutning vars auktoritet var mycket liten, eftersom man saknade mandat från väljarkåren och saknade makt att kontrollera regeringen. Det försvagades ytterligare när bolsjevikerna, efter viss tvekan, beslöt att bojkotta förparlamentet. Demokratiska konferensens egentliga uppgift hade varit att hitta sätt och metoder att återinstifta ett normalt regeringsstyre i stället för det rumphuggna direktoratet. Men till och med efter bolsjevikernas utträde röstade konferensens majoritet mot en förnyad kadett-socialistisk koalition. När Kerenskij tre dagar senare trotsade konferensen, som han själv prisat som den enda representativa församlingen, och dess resolutioner genom att ersätta sitt direktorat med en tredje och sista koalitionsregering, så ägde den regeringen ännu mindre auktoritet än sina föregångare. Teoretiskt skulle den kunna ha gjort sig gällande på nytt genom att än en gång

vädja till de grupper som stod bakom Kornilov. Lenin var fast besluten att inte ge den tredje koalitionen tid nog att göra detta.

Den 10 (23) oktober sammanträdde den bolsjevikiska centralkommittén för att diskutera Lenins plan för upproret ... Lenin anlände från sitt gömställe för att påminna om att ”mycket tid har gått förlorad ... Frågan brådskar och det avgörande ögonblicket är nära ... Nu har vi majoriteten med oss ... Läget är helt moget för en omfördelning av makten.” Två medlemmar av centralkommittén, Lenins lärjungar och nära vänner Zinovjev och Kamenev, motsatte sig upproret. Dagen efter centralkommittémötet formulerade de så sin varning: ”Inför historien, inför det internationella proletariet, inför den ryska revolutionen och den ryska arbetarklassen har vi ingen rätt att satsa hela framtiden på en enda väpnad resning.” De uppmanade centralkommittén att vänta på den konstituerande församling som regeringen lovat att sammankalla och som skulle komma att styras av en radikal majoritet. De föreställde sig den nya staten som en kombination av en sovjetrepublik och en parlamentarisk demokrati och ansåg att Lenins politik skulle leda till sammanbrott. De hävdade att Lenin överskattade bolsjevikernas styrka och undervärderade den provisoriska regeringens; och att Lenin trodde att den ryska revolutionen skulle räddas av en socialistisk omvälvning i Europa, medan de förnekade att den proletära revolutionen förestod i väst. Mot de argumenten upprepade Lenin meningslösheten i att vänta på en konstituerande församling, eftersom regeringen redan ett flertal gånger uppskjutit dess inkallande och skulle göra det igen. Under tiden skulle officerskårerna få tillräcklig tid att förbereda en kontrarevolution och upprätta sin diktatur. Lenin förutsade trosvisst att om upproret påskyndades skulle dess motståndare bara kunna uppstå obetydliga krafter och ”hela det proletära Europa” skulle komma att resa sig. Hans inställning delades av tio medlemmar i centralkommittén: Trotskij, Stalin, Dzerzjinskij och andra. Bara Zinovjev och Kamenev lade sin röst mot hans i förslag. Den laddade diskussionen pågick nästan till upprorsdagen, men till slut blev Zinovjev och Kamenev nedröstade. Partimajoriteten antog Lenins linje.

Om Lenin var den drivande själen i upproret och förberedde sina anhängare från sitt gömställe, så var Trotskij dess aktive ledare och organisatör på fältet. Lenin hade uppmanat sitt parti att iscensätta resning i sitt eget namn, utan att ta hänsyn till konstitutionella spetsfundigheter, och starta det som en öppet offensiv handling, riktad mot regeringen. Trotskij var emellertid noga med att sätta in upproret i ett vidare politiskt sammanhang, att leda det under beskydd av sovjeterna och inte bara av bolsjevikpartiet och att ge det en prägel av defensiv aktion, avsedd att skydda revolutionen från en kontrarevolutionär kupp. Hans sinnrika taktik underlättade i hög grad bolsjevikernas seger. Många av dem som skulle ha tvekat att stödja ett uppror igångsatt som ett enda partis privata angelägenhet – vilket egentligen var fallet – anslöt sig till äventyret när det backades upp av auktoriteten från Petrogradsovjeten eller sovjeterna i stort. Och många som skulle ha av sagt sig en öppet offensiv aktion stödde aktionen när den rättfärdigades av defensiva skäl. I själva verket hade upproret sina defensiva inslag. De bolsjevikiska ledarna var förvisso övertygade om att ifall de själva dröjde att handla, så skulle de förekommas av en annan, och den gången framgångsrik, kontrarevolutionär *coup à la Kornilov*.

Men hur skulle ”överföringen av makten” till sovjeterna åstadkommas? I juni hade sovjeternas första allryska kongress ägt rum och man hade valt en central exekutivkommitté, som skulle kalla samman nästa kongress i september. Den centrala exekutivkommittén (*TsIK*) dominerades alltjämt av mensjeviker och socialrevolutionärer, till och med efter att sovjeterna stod under bolsjevikernas inflytande. Ledarna i *TsIK* uppsköt oavbrutet den andra sovjetkongressen, där bolsjevikpartiet säkert skulle vinna en solid majoritet. Till slut gav de efter för påtryckningar från Petrogradsovjeten och inkallade kongressen till senare delen av oktober eller, enligt den nya kalendern, till början av november. Bolsjevikerna länkade samman tiden

för upproret med den kommande kongressen. Efter en sista, slutlig framflyttning skulle kongressen så öppnas den 25 oktober (7 november). Upproret planerades äga rum en dag tidigare, så att kongressen skulle vara i stånd att sanktionera den väntade utgången: bildandet av en bolsjevikisk regering. Upproret genomfördes i Petrogradsovjetsens namn av den revolutionära militärkommitté, som sovjeten valt. En historiens ironi var att förslag om inrättandet av denna revolutionära militärkommitté inte hade kommit från sovjetens bolsjevikiska medlemmar. Under första delen av oktober var Petrograd fullt av rykten, vilka tycktes ha viss grund i regeringsuttalanden – tyskarnas framryckningar innebar att staden skulle evakueras och regeringen flytta till Moskva. Detta dementerades senare officiellt, men under tiden hade mensjevikerna, mitt i den panik och indignation ryktena förorsakade, föreslagit att Petrogradsovjeten skulle påta sig ansvaret för försvaret av huvudstaden. Bolsjevikerna instämde beredvilligt i detta. Den revolutionära militärkommittén skulle stå i kontakt med stadens garnison, för att lära känna dess ställningar och uppskatta dess styrka. Skenbart företogs dessa åtgärder för att förbereda försvaret mot tyskarna, men på samma gång utgjorde de inledningen till upproret. Strax därpå beordrade Kerenskij en omDispositionering av de militära styrkorna, som återigen skenbart endast var avsedd att stärka fronten, men som var menad att främja regeringens ställning i huvudstaden genom att skicka de mest revolutionära regementena till fronten. Den revolutionära militärkommittén motsatte sig denna omDispositionering av de väpnade styrkorna. På Trotskij's inrådan skickade man sina kommissarier till alla enheter som låg stationerade i och omkring Petrograd, för att hålla uppsikt över trupprörelserna. Detta var en utmaning mot regeringen och det reguljära befälet, som Kerenskij inte kunde lämna obesvarad. Den 23 oktober (5 november) beordrade han beslagtagande av de bolsjevikiska tidningarna och utfärdade häktningsorder på de bolsjevikledare som var fria mot borgen. Nästa dag anklagade han den revolutionära militärkommittén inför förparlamentet och beordrade en undersökning av dess aktiviteter.

Medan Kerenskij vände sig till förparlamentet och hängav åt försenade hotelser mot bolsjevikerna, hade revolutionen själva verket börjat. Hotelserna bara försåg bolsjevikerna med en defensiv förevändning för upproret. Den revolutionära militärkommittén hade inlett det med sin berömda order nr 1: "Petrogradsovjeten svävar i omedelbar fara. I natt försökte de kontra-revolutionära konspiratörerna att kalla in kadetter och stormbataljoner i Petrograd. Ni är härmed beordrade att sätta ert regemente i beredskap. Invänta vidare order. All tidsförhållning och tvekan kommer att betraktas som förräderi mot revolutionen." Planen för de militära operationerna hade utarbetats med stor precision av Trotskij, Podvojskij, Antonov-Ovsejenko och Lasjevitj, medlemmar av den revolutionära militärkommittén. Natten mellan 24 och 25 oktober (6-7 november) intogs Tauridpalatset, förparlamentets residens, med ögonblicklig snabbhet av röda garden och reguljära regementen, likaså postkontoren, järnvägsstationerna, nationalbanken, telefonstationerna, kraftstationerna och andra strategiska punkter. Medan den rörelse som kastat tsardömet över ända i februari (mars) varat omkring en vecka, tog avsättningen av Kerenskij's sista regering bara några få timmar. Morgonen den 25 oktober (7 november) hade Kerenskij redan flytt från huvudstaden i hopp om att kunna samla ihop fronttrupper till kampen. Vid middagstid intogs Vinterpalatset där medlemmarna i Kerenskij's regering uppehöll sig, precis som tsaristregeringen hade gjort i slutfasen av februari(mars)-revolutionen. I der loppet av en natt hade bolsjevikerna blivit herrar i huvudstaden, nästan utan någon blodsutgjutelse. Den förvånade befolkningen vaknade på morgonen för att läsa affischer som förkunnade:

Den provisoriska regeringen har avsatts. Regeringens auktoritet har lagts i händerna på den revolutionära militärkommittén, som leder proletariatet och garnisonen i Petrograd. Den sak folket har kämpat för – ett omedelbart anbud om en demokratisk fred, avskaffandet av godsherrarnas jordegendomar, arbetarkontroll över produktionen och bildandet av en sovjetregering – detta är nu säkrat. Länge leve soldaternas, arbetarnas och böndernas revolution!

På kvällen inleddes den andra sovjetkongressen. Majoriteten av delegaterna (390 av 649) var bolsjeviker. För första gången sedan juli framträdde Lenin offentligt för att vända sig till kongressen och lägga fram två högst betydelsefulla motioner: angående fred och angående jord. Hans Fredsdekret manade ”alla krigförande nationer och deras regeringar att omedelbart inleda förhandlingar om en rättvis, demokratisk fred ... utan annekteringar ... utan beslagtagande av utländsk jord och utan skadestånd”. Hans Jorddekret fastslog helt kort att ”godsägarnas egendomar är hädanefter konfiskerade utan kompensation”. Medan kongressen applåderade nyheterna om arresteringarna av den provisoriska regeringens medlemmar, bildades ett första folkkommissariernas råd den 26 oktober (8 november) med Lenin som ordförande, Trotskij som utrikeskommissarie, Stalin som nationalitetskommissarie, Rykov (inrikesfrågor), Miljutin (jordbruk), Sjljapnikov (arbete), Lunatjarskij (utbildning) och Antonov-Ovsejenko, Krylenko och Bybenko som kommissariatets förenade chefer för militära och marina angelägenheter. Den nya regeringens program var ännu oklart i många hänseenden. Men dess ledare var beslutna att upprätta en proletariats diktatur och tillvinna stöd från de stora bondemassorna som utgjorde merparten av Rysslands befolkning. De hoppades att erhålla detta stöd, genom att dela ut 150 miljoner *desjatin* av de stora egendomarnas jord till bönderna. Deras nästa ofördröjliga mål var att sluta fred. Vid tiden för revolutionen trodde de fullt och fast att andra europeiska länder skulle följa Rysslands exempel så snabbt att freden skulle slutas mellan revolutionära, proletära regeringar i de största krigförande länderna. Den nya regimens ledare var mindre klara över hur långt de skulle gå i socialisering av industrin – de nationaliserade bankerna och transportväsendet, men lämnade större delen av industrin åt företagarnas och arbetarnas gemensamma styre. Slutligen föresatte de sig att bygga upp sovjeterna till en ”ny statstyp” som skulle avlösa den borgerliga demokratin och representera arbetare och bönder på basis av proletär demokrati”.

Friedrich Engels skrev en gång att ”folk, som skryter med att de har gjort revolution, upptäcker alltid nästa dag att de hade någon idé om vad de gjorde, att den förverkligade revolutionen inte på minsta sätt liknar den de avsåg att göra”. Engels gjorde den generaliseringen huvudsakligen utifrån den franska revolutionens erfarenheter, men dess sanning bekräftades upp till en viss gräns av den ryska revolutionens framgångar och återspeglades i de medverkandes gärningar, tro och illusioner. I april 1917 skröt furst Lvov i övermodig stämning: ”Vi kan betrakta oss som ett lyckligt folk. Vår generation har haft turen att leva i den lyckligaste perioden av Rysslands historia.” Bara några få veckor senare var denna ”lyckligaste period” i samme mans ögon den svartaste förödmjukelsen i rysk historia. Kerenskij frågade ett soldatmöte under sin höjdpunkts dagar: ”Är den fria ryska staten en stat av upproriska slavar? ... Jag ångrar att jag inte dog för två månader sedan. Jag skulle ha dött i en storslagen dröm om att ett nytt liv hade börjat, en gång för alla, i Ryssland, att vi kunde leva utan gisslet och spöet, respektera varandra och inte sköta vår stat som despoterna gjorde förr.” Besvikelsen hos män som Lvov och Kerenskij tilltog alltefter revolutionen förbrukade dem och slängde dem över bord. De *skapade* inte i någon egentlig mening revolutionen. De hade ingen klar föreställning om dess utveckling och för dem var kollisionen mellan illusion och verklighet total.

För bolsjevikerna var det annorlunda. År 1917 var de det enda parti som visste vad de ville och var kapabla att agera. De hade en överlägsen insikt i omstörtningens alla aspekter och de representerade en djupt, historiskt rotad kraft i det ryska folket. Och ändå upptäckte även de att den revolution de skapade var annorlunda än den de avsåg att sätta igång. Också de tvingades lära av en lång rad hårda erfarenheter att de föreställningar utifrån vilka de handlat inte var fria från viktiga, till och med tragiska misstag.

Inför oktoberupproret hade Lenin lagt fram sina två grundläggande idéer i meningsutbytet med Zinovjev och Kamenev. Han var övertygad om att revolutionen skulle rättfärdiga sig

själv i *nationellt* hänseende, att den skulle vinna anslutning från den överväldigande delen av Rysslands folk. Han trodde också att revolutionen skulle bli *internationellt* rättfärdigad, att den var förspelet till en omedelbar internationell revolution. Hans första antagande – att bolsjevismen skulle komma att hävda sig på det nationella, ryska planet – bekräftades snart i en omfattning som han själv knappast drömt om. Under två och ett halvt år skulle bolsjevikerna komma att föra ett våldsamt inbördeskrig mot vita arméer och främmande interventionsstyrkor. Om bolsjevismen slutligen lyckades klara denna svåra prövning med äran i behåll, så berodde detta – i sista hand – på den popularitet man åtnjöt under tiden. I ett hänseende var inbördeskriget faktiskt en hård tävlan, där bolsjevismen och styrkorna ur *l'ancien régime* försökte att vinna böndernas stöd. Den kampen vanns av bolsjevismen. De 150 miljoner *desjatin* jord som musjikerna erhöll enligt sovjetregeringens första dekret utgjorde en bred och fast grund för den nya regimen. I och med att den ryska bondeklassen försvarade bolsjevikerna mot de vita generalerna och den utländska interventionen, så försvarade den också sig själv mot godsägarna som följde i de vita arméernas spår. Det kan måhända påstås att Lenin och Trotskij ”lurade” bönderna – och i en viss bemärkelse är det sant. Men detta ändrar inte faktum: att det gamla jordägarsystemet var en outhärdlig anakronism för huvuddelen av det ryska folket, att böndernas jordhunger måste mättas, att inget av de gamla partierna var villigt eller i stånd att göra detta utan dröjsmål och att den agrara revolutionen 1917 gav sovjetsystemet ordentligt fotfäste. Den styrka bolsjevikerna vann ur detta var i själva verket till en början så stor att den inte bara gjorde dem istånd att utstå inbördeskriget, utan också att riskera en farlig konflikt med stora grupper bland bönderna omkring ett decennium senare – vid kollektiviseringen av jorden – och att rida ut också den konflikten. Bolsjevismen hade slagit starka, outplånliga rötter i den nationella jorden.

Den andra förutsättningen, som Lenin och Trotskij framhöll när de manade sina anhängare att starta revolutionen – den överhängande proletära revolutionen i väst – utgjorde det halvt illusoriska inslaget i bolsjevismens tro och förhoppningar. Det var illusoriskt till hälften, och inte helt, eftersom den revolutionära möjligheten levde i flera europeiska länder. Men möjligheten blev inte förverkligad. När revolutioner bröt ut i Tyskland och Österrike-Ungern i november 1918, inskränkte de sig till att ersätta de gamla monarkierna med borgerliga, parlamentariska republiker. De fann inte sin väntade fullbordan i proletära diktaturer. Dessutom inträffade dessa revolutioner senare än bolsjevikerna hade trott, och under tiden hade sovjeterna tvingats att underteckna den ”skamliga” freden i Brest-Litovsk som ett resultat av isolering och krigströtthet. Under 1918-20 var den europeiska arbetarklassens sympatier för Sovjetryssland tillräckligt starka att hindra och så småningom göra slut på utländska interventioner. I den bemärkelsen hade Lenin inte fel när han satte sina förhoppningar till ”det proletära Europa”. Men hans förhoppningar hade sträckt sig längre – han hade sett fram mot det ”proletära Europas” revolutionära triumfer. Han hade all varit starkt medveten om den ryska civilisationens ”eftersläpande, asiatiska” karaktär och han hade svårt att föreställa sig hur Ryssland ensamt skulle kunna bli socialistiskt. 1905-06 och några år därefter hade han väntat sig enbart en ”borgerligt demokratisk” revolution i Ryssland just av den anledningen. Under 1917 övertygade han sitt parti om att revolutionen kunde gå vidare från den ”borgerligt demokratiska” fasen till den socialistiska. Men han var också viss om att den kunde göra detta eftersom den inte skulle göra halt vid Rysslands gränser. När revolutionen gång segrat i de högt industrialiserade och civiliserade länderna i väst skulle, hävdade han oupphörligt, socialismens tillväxt anta en internationell karaktär och det avancerade Europa skulle hjälpa Ryssland med maskiner, tekniskt bistånd, administrativ erfarenhet och utbildning. Under tiden var det Ryssland som hade det politiska initiativet i revolutionen, och för att påskynda utvecklingen utlyste bolsjevikpartiet den kommunistiska internationalen 1919. Mot slutet av inbördeskriget, eller i varje fall under 1921, stod det

emellertid klart, att Västeuropas borgerliga, parlamentariska regimer hade stått emot den kommunistiska anstormningen, åtminstone för ögonblicket. Sovjetryssland stod ensamt – en skapelse av skövling och fattigdom. Det måste ofrånkomligen bringas reda i de bolsjevistiska betraktelsesätten, och inte en utan en hel rad omställningar följde. Den första var det delvisa återställandet av kapitalismen under den nya ekonomiska politiken (NEP) 1921. Nästa var Stalins formulering 1924 av doktrinen om socialismen i ett land, vars kärna var en bekräftelse av den ryska revolutionens självtillräcklighet. För tillfället hade visionen av flera nationers frammarsch mot socialismen sjunkit undan eller blivit mer avlägsen. Vad som ersatte den eller överskuggade den var visionen av Rysslands ensamma väg mot det avlägsna socialistiska målet via de hårda prövningarna under en statskontrollerad industriell revolution och en våldsamt kollektivisering av jordbruket.

Också i ett annat, lika viktigt, hänseende kom revolutionens utgång att skilja sig avsevärt från sina upphovsmäns förväntningar. ”Vi förutsåg aldrig att vi skulle behöva tillgripa så mycket terror under inbördeskriget och att våra händer skulle fläckas av blod.” Detta bekände Zinovjev offentligt i oktober 1920 vid en kongress hos de tyska oavhängiga socialisterna i Halle. Under inbördeskrigets grymma hänsynslöshet förändrades den revolutionära statens hela karaktär. År 1917 hade Lenin förespråkat sovjetssystemet som en högre form av demokrati, som en ny stat ”utan polis, byråkrater och stående armé”. Visserligen framtogs de ägande klasserna sina medborgerliga rättigheter och en proletär diktatur blev den nya staten, men detta berövande av borgerlighetens rättigheter avsågs först vara en mer eller mindre provisorisk åtgärd, dikterad av ett nödläge. Under alla förhållanden skulle den proletära diktaturen skänka landets överväldigande majoritet, arbetarna och bönderna, större politisk och ekonomisk frihet än de kunde erhålla under en borgerlig demokrati. Vid slutet av inbördeskriget hade också arbetarna och bönderna fråntagits sin politiska frihet och grunden till enpartisystemet hade blivit lagd. I ljuset av senare händelser har det ofta antagits att Lenins parti avsiktligt strävade mot ett sådant resultat redan från början, men ett sådant synsätt härstammar inte ur fakta. Det var bara under inbördeskriget, när bolsjevikerna ofta inte kunde skilja på vän och fiende, som de direkt förtryckte oppositionspartierna och etablerade sitt eget politiska monopol, hårdare och mjukare alltefter händelsernas tryck. Känslan av Rysslands isolering i en fientlig värld tillsammans med stelheten i ett tvångsstyre främjade så sovjetregimens omvandling till en terroristisk polisstat under kommande år. Historiens ironi tog en bitter revansch på de män, som hade föresatt sig att bygga en stat ”utan polis, byråkrater och stående armé”. Men trots de bolsjevistiska illusioner som skingrades med tiden och händelsernas gång, gradvis eller brutalt, råder det inget tvivel om att den ryska revolutionen, liksom tidigare den franska revolutionen, inledde en ny epok inte bara i Rysslands historia. Den 25 oktober (7 november) 1917 står ett väldigt och outplånligt gränsmärke i mänsklighetens krönika. Och även om alla aspekter av den omvälvning som då iscensattes inte står klara vid mitten av århundradet, så kan oktoberrevolutionen redan betraktas som starten till Rysslands fantastiska uppstigande som en världsmakt, vilken också funnit sin gigantiska fortsättning i den kinesiska revolutionen.